

**ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА
ЦЕНТАР ЗА СТРУЧНО И УМЕТНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ**

УПУТСТВО ЗА ПРИМЕНУ НОВОГ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА У ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ

Припремила:

*Мирјана Бојанић
саветник–координатор за стручно образовање*

Београд, јуни 2004. године

Садржај:

Увод	3
Стратегије за примену новог наставног програма.....	4
Елементи примене.....	6
I Постојање услова за реализацију наставног програма.....	6
II Информисање наставника и ученика о циљевима и задацима новог наставног програма.....	6
III Информисање наставника о структури наставног програма и његове улоге у укупном наставном процесу у школи.....	7
IV Усавршавање наставника и свих реализатора наставног програма	10
V Обезбеђеност одговарајућих материјала за учење	10
VI Ефикасно вођење процеса примене наставног програма	11
VII Праћење остваривања наставног процеса	11
VIII Повезивање са предузећима и другим социјалним партнерима.	12

Увод

Основни циљ промене наставног програма или увођења новог наставног програма је побољшање наставе и учења, као и квалитета знања, вештина и радних компетенција, које ученик стиче савладавањем тог наставног програма.

У средњем стручном образовању иновације наставних планова и програма су стална нужност, условљена технолошким развојем као и развојем тржишта рада и економије једне државе. Када је обим измена толики да се оне не задржавају само на нивоу садржаја појединих наставних предмета, приступа се потпуној иновацији наставног програма и замени застарелог програма новим.

Поједини наставни програми временом постају неатрактивни за ученике (што се види при упису у средњу школу) или неатрактивни за привреду (криза одређених привредних и ванпривредних грана) и тада се они једноставно пасивизирају – нема уписа ученика за ове образовне профиле предвиђеног конкурсом на нивоу Републике.

Када тржиште рада наметне потребу за новим знањима и вештинама, било за постојеће занимање или за ново занимање, приступа се изради одговарајућих наставних програма за одговарајући образовни профил из кога занимање проистиче. Нови наставни програми се могу пре увођења проверити огледом.

На изради наставних планова и програма заједнички раде социјални партнери и различити стручњаци из области образовања. Процедuru припреме нових програма може иницирати сама школа, Заједница школа, социјални партнери, Центар за стручно и уметничко образовање, Министарство просвете и спорта.

Када наставни програм добије верификацију за примену у школској пракси објављивањем у *Просветном гласнику* и када се мрежом школа одреде школе у којима ће се овај програм реализовати, нужно је помоћи школама за примену новог наставног програма.

У примени новог наставног програма у школи, важну улогу имају сви чиниоци и учесници образовног процеса – ученици, родитељи, школски колективи (директори, наставници, помоћни наставници и стручни сарадници), социјални партнери, локална заједница. Подршку и помоћ у том процесу пружају им Министарство просвете и спорта, Центар за стручно и уметничко образовање, локалне власти, школски одбори.

Делотворност процеса примене зависи од више фактора. Пре свега, за успешност примене неопходан је договор и укључивање свих актера самог процеса. Свако од њих, мора да испита последице које нови наставни програм уноси у његову улогу у процесу примене наставног програма.

Увођење у процес примене наставног програма представља систем појашњења у коме се појединачно и групно наставници упознају са новим наставним програмом, чијом применом би код ученика развили одговарајућа знања, вештине, ставове и понашање. Често то значи увођење и нових ресурса. Свака промена захтева напор да се превазиђе низ проблема који се у том процесу појављују, као и напор да се организује примена да се њоме руководи и остваре дефинисани циљеви. Такође, примена захтева: људске ресурсе, финансијске изворе и време дефинисано како школским календаром, тако и планом рада који проистиче из наставног програма. Успешност примене захтева сталну активност и међусобну сарадњу свих учесника наставног просеса, као и помоћ одговарајућих институција. Примери међусобне подршке унутар школе или између школа или региона могу да обухвате умрежавање, сталну комуникацију, заједничке акције, конференције итд.

Успешна примена захтева атмосферу подршке коју карактерише поверење и отворена комуникација између свих учесника унутар школе и шире, затим решавања проблема, укључивање већег дела школског колектива. Директори школа имају важну улогу у овом процесу. То захтева њихово добро познавање планираних промена и целине процеса примене. Они морају бити сагласни и спремни на процес промена, али и способни да примењују различите стратегије вођења и управљања како би одговорили на потребе наставника. У великим школама, где је улога директора првенствено менаџерска, ова одговорност је већим делом на педагошком руководиоцу школе (помоћник или заменик директора, организатор наставе за појединачно подручје рада).

Пожељне карактеристике њиховог рада су:

- спремност за отворен и директан разговор и сарадњу са свима који су укључени у процес промена;
- јачање и изграђивање снажног колектива, обезбеђивањем професионалног развоја и напредовање запослених;
- обезбеђивање стручне процене изван школе када је то потребно;
- спремност за преузимање ризика;
- позитивна оријентација према планираним променама и коришћење тог оптимизма као мотивације за друге.

Стратегије за примену новог наставног програма

Примена новог наставног програма захтева претходно планирање физичких, људских, информативних и финансијских извора како би наставни процес обезбедио квалитетно учење и оспособљавање ученика. Наставни процес реализује се кроз разредно-часовни систем, менторски рад, практични рад у школским или фабричким радионицама/вежбаоницама, лабораторијски рад, пројектни рад, стручне посете, професионалну праксу.

Квалитет укупног образовног процеса не зависи само од квалитета наставног програма већ и од тога како ће програм бити реализован. Основни фактори који утичу на квалитет имплементације наставног програма представљају и основне елементе саме примене.

Основни елементи примене су:

- I постојање услова за реализацију наставног програма;
- II информисање наставника и ученика о циљевима и задацима новог наставног програма;
- III информисање наставника о структури наставног програма и његове улоге у укупном наставном процесу у школи;
- IV усавршавање наставника и свих реализатора наставног програма;
- V припрема одговарајућих материјала за учење;
- VI ефикасно вођење процеса примене наставног програма;
- VII праћење остваривања наставног процеса;
- VIII повезивање са предузећима и другим социјалним партнерима.

Елементи примене

I ПОСТОЈАЊЕ УСЛОВА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

Сваки наставни програм који се реализује у школи дефинисан је наставним садржајима и:

- стандардом (нормативом) простора, опреме, средстава, као и
- стандардом (нормативом) о врсти стручне спреме наставника, помоћних наставника и сарадника.

Ово су неопходни елементи да се реализује образовно-васпитни процес, процес учења и оспособљавања ученика за успешно обављање задатака на радном месту у оквиру одређеног занимања.

Верификација школе подразумева да је школа доказала испуњеност свих ових услова. Када се врши одабир школа за реализацију огледа или одобрава школи примена новог наставног програма, подразумева се да је пре тога извршена верификација школе, што се доказује решењем о верификацији издатом од стране Министарства просвете и спорта а по претходно обављеном прегледу од стране просветног инспектора.

Фаза увођења новог наставног програма је веома важна за руководиоце наставног процеса у школи и педагошко–психолошкој служби школе, јер им даје неопходне информације о:

- начину организације наставног процеса по предметима и модулима, прописаним наставним програмом;
- потребним средствима за реализацију наставног процеса (нпр. компјутери, копир апарат, папир, графо фолије, фломастери, хемикалије итд);
- начинима праћења наставног процеса по одговарајућем програму, на нивоу школе (интерна евалуација) али и на нивоу Републике (екстерна евалуација);
- потреби организације стручног усавршавања у одређеним областима за наставнике и помоћне наставнике.

II ИНФОРМИСАЊЕ НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА О ЦИЉЕВИМА И ЗАДАЦИМА НОВОГ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

При увођењу новог или иновираног наставног програма у школску праксу, треба разликовати више врста информација:

1. **Информације намењене школском колективу** о циљевима и исходима стручног образовања за дати образовни профил; циљевима и задацима новог наставног програма; његова структура (наставни план, предмети, модули), планирани облици рада и систем евалуације;

2. Информације намењене родитељима и ученицима

- **пре уписа ученика** са јасно дефинисаним циљевима и исходима стручног образовања за дати образовни профил;
- **уписаним у школу у одређени образовни профил** којима се поред циљева и исхода стручног образовања за одређени образовни профил, приказује наставни план, распоред часова, оквирни временски распоред тестирања, писмених вежби, писмених задатака, индивидуалних ученичких радова/пројеката, професионалне праксе, екскурзија итд.

Овај елемент примене представља и фазу увођења наставника и сарадника у процес примене. Ове информације може да припреми делом сама школа, али у сарадњи са Центром за стручно и уметничко образовање. Део информација потиче из званичног документа, објављеног у *Просветном гласнику*, али други део информација потиче из Школског програма, т.ј. из Плана рада школе, који настаје на основу договора унутар одељенског већа.

Фаза увођења обухвата иновирање и јачање квалитета вештина разумевања и знања наставника и сарадника у школи, с обзиром на главне циљеве наставног програма. Овај процес се може реализовати кроз различите облике и форме (размена идеја и ставова, стручно усавршавање, семинари, тренинзи) и то на посебним састанцима читавог колектива или на активима и већима унутар школе.

Овакве активности су од пресудне важности за наставника, јер правовремено добијене информације, обезбеђују квалитетну наставу која обезбеђује квалитетно учење.

III ИНФОРМИСАЊЕ НАСТАВНИКА О СТРУКТУРИ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА И ЊЕГОВЕ УЛОГЕ У УКУПНОМ НАСТАВНОМ ПРОЦЕСУ У ШКОЛИ

Одељенско веће које ће директно реализовати овај наставни програм чине наставници и помоћни наставници. Заједно са руководиоцима наставног процеса у школи и педагошком – психолошком службом школе они су најдиректније укључени у примену наставног програма.

Наставни програм је јавни документ и као такав доступан свим заинтересованима, али при увођењу новог програма или увођењу иновација у постојеће програме важно је обезбедити директан контакт између аутора тих програма и оних који ће их реализовати, нарочито онда када се мења устаљени формат наставног програма или приступ наставном програму.

Пошто су огледни наставни програми засновани на модулима, циљевима, исходима и препорученим садржајима, неопходно је помоћи наставницима:

- да разумеју исходе и суштину стручног образовања заснованог на исходима;
- да операционализују исходе учења кроз наставне садржаје;

- да препознају наставне методе и облике рада најподесније за реализацију овако конципираног наставног програма;
- да одреде неопходну литературу како за себе, тако и за ученике, коју школа треба да обезбеди тј да препоручи ученицима и родитељима;
- да одреде методе оцењивања које ће примењивати за сваки модул појединачно, као и начин оцењивања предмета у целини;
- да направе временски распоред реализације појединих предмета и модула у току наставне недеље, месеца, класификационог периода у току школске године;
- да сагледају међусобне везе између модула унутар истог или различитих предмета у склопу целокупног наставног програма;
- да утврде временски распоред тестирања, писмених вежби, писмених задатака, индивидуалних ученичких радова/пројеката, професионалне праксе, екскурзија итд како не би долазило да преклапања и прекомерног оптерећења ученика у току истог дана, недеље или месеца.

Разумевање исхода и суштине стручног образовања заснованог на исходима и модулима

Овај елемент примене обухвата појашњење образовног процеса који обезбеђује остварење предвиђених циљева и исхода профила (стечена знања, вештине и радне компетенције). Свакако да то подразумева и разјашњење шта су исходи модула.

Исходи имају централно место у процесу структурирања и развоја програма средњег стручног образовања, односно наставе и учења. Исходи се прецизније одређују нивоима:

- делотворности,
- ефикасности и
- заинтересованости.

Ниво делотворности показује да ли радимо праву ствар, односно, да ли је настава добро организована и да ли заиста остварује предвиђене циљеве. Овде није реч о природи циљева већ о томе да ли су остварени или не.

Ниво ефикасности се ближе одређује кроз време и новац потребан за организацију и реализацију наставе и учења која води предвиђеним исходима.

Ниво заинтересованости говори о заинтересованости ученика за учење и крајње резултате учења.

Исходима је:

- утврђено шта ће ученик знати или умети да уради - резултати учења (формулисани су као активни глаголи);
- омогућено флексибилно планирање времена према дефинисаном исходу, унутар модула;

Настава и учење се, у огледним наставним програмима, организују и реализују кроз **модуле**. **Модул** је скуп функционално повезаних знања,

вештина и способности (радних компетенција) неопходних за обављање одређеног посла/задатка.

Својом структуром модули обезбеђују стицање разноврсних знања и компетенција, развој одговарајуће групе вештина и међудисциплинарно и међупредметно повезивање различитих садржаја.

Операционализација исхода учења кроз наставне садржаје

Планирање и реализација наставе и учења програмског модела заснованог на исходима захтева да почетни елемент буде исход. На основу тога се дефинишу и начини процене и вредновања исхода. Исходи морају бити јасно дефинисани.

При изради оперативног плана рада, сваки наставник мора себи поставити нека питања:

- Како наставом постићи прописане исходе?
- Шта ученици треба да знају да би показали да су остварили те исходе?
- Како изгледа наставни програм мог наставног предмета?
- Како ученици треба да уче да би остварили резултате и постигли те исходе?

Најподесније наставне методе и облици рада за реализацију наставног програма

Успешан наставник ће применити оптимални дидактички метод да би постигао најбољи резултат у образовном процесу. То подразумева интеракцију између наставника и ученика у погледу постизања исхода дефинисаних наставним програмом.

Примена образовних метода је одређена нивоом исхода и условима у којима се реализује наставни процес у школи. Полази се од претпоставке да наставници поседују стручност за реализацију ових метода. Међутим, оспособљавање за коришћење нових метода може бити уврштено у понуду стручног усавршавања.

Организацијом једнодневних семинара у сарадњи са ауторима програма, обезбеђује се стварање јасне слике о могућностима реализације наставног процеса у школи. Сврха ових семинара је да наставници, на основу прописаног наставног програма

- "преведу" циљеве и исходе у свој оперативни план рада,
- уоче могуће проблеме, али и
- дефинишу потребна стручна усавршавања.

Истовремено, овакви семинари омогућили би јасан увид ауторима програма колико је наставни програм јасан и прецизан тј колико слободе дозвољава наставницима да постигну одређене исходе и да ли су

препоручени садржаји, наставне методе и начини оцењивања целисходни или би их требало редефинисати.

IV УСАВРШАВАЊЕ НАСТАВНИКА И СВИХ РЕАЛИЗАТОРА НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

Примена нових наставних програма увек је повезана и са новим наставним методама или новим наставним средствима. У овом периоду, подстицајно ће деловати и на наставнике и на школу као целину ако се плански и систематично различитим програмима стручног усавршавања помогне наставницима, што само доприноси бољем квалитету наставе, а самим тим и бољим резултатима ученика.

Пошто сви наставници не познају једнако добро методику наставе, а нарочито кад се узме у обзир чињеница да на нашим просторима не постоје развијене и публиковане методике наставе стручних предмета у оквирима различитих подручја рада, природна је потреба за сталним усавршавањем наставника. Примена новог наставног програма може бити тренутак када су наставници спремнији да прихвате нове методе наставе, али им за то требају стручне обуке.

С друге стране, не владају сви ни компјутерским вештинама, тако да значајан број информација за њих саме и ученике остаје неискоришћен. Компјутер је значајно помагало у наставној пракси и зато треба обратити пажњу на тзв. *компјутерско описмењавање наставника (функционална писменост 21. века)*.

Наставницима стручних предмета су поред сталне методичко-дидактичке обуке неопходна и стручна усавршавања у области матичне струке. Наиме, нове технологије у свим областима људског деловања, као и нова сазнања о свету око нас и нашем утицају на природу, намећу потребу сталног стручног усавршавања наставника, како би ученици по завршетку образовања били припремљени за реалан свет рада, али и за одговоран однос према себи и сопственом окружењу.

V ОБЕЗБЕЂЕНОСТ ОДГОВАРАЈУЋИХ МАТЕРИЈАЛА ЗА УЧЕЊЕ

Нови наставни програм, нарочито ако је у фази огледа, не може бити пропраћен и публикавањем нових адекватних уџбеника и материјала за учење. Улога наставника самим тим постаје тежа и одговорнија.

У склопу огледних наставних програма уз сваки предмет препоручена је и одговарајућа литература за наставнике и ученике. Наставници свакако могу, на основу свог знања и искуства, припремати одговарајуће материјале за учење и дистрибуирати их ученицима.

Наши ученици нажалост немају навику да уче из уџбеника, чак и када они постоје. Разлози за то су различити – од оних економске природе, до тога да и наставници избегавају да користе уџбенике јер су писани језиком који ученичка популација не разуме. Одатле и потреба коју су исказали и

наставници и ученици, да уџбенике пишу наставници средњих школа првенствено, јер они најбоље познају когнитивне особине ученика тог узраста а и корелацију са другим сродним предметима у наставном програму. Још је ређа пракса да ученици користе различите изворе информација о ономе што уче. Образовање мора код ученика развити потребу за перманентним самообразовањем и даљим образовањем јер то налажу савремене потребе тржишта рада. Један од начина да се ова навика стекне код младог човека јесте и припрема разнородних материјала за учење, али и обезбеђивање доступном, од стране школе, различите уџбеничке и популарне литературе.

Коришћењем Интернета и осталих техничких помагала, ученици али и наставници, стећи ће навику да трагају за различитим информацијама.

VI ЕФИКАСНО ВОЂЕЊЕ ПРОЦЕСА ПРИМЕНЕ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

Да би наставни програм дао најбоље резултате, да ученици стекну потребна стручна знања, вештине и радне компетенције, није довољно да само програм буде добро направљен, да наставници буду најбољи педагози и стручњаци, већ и да наставни процес буде добро вођен од стране оних који су у школи за то задужени.

Директор / педагошки руководилац школе и педагошко психолошка служба школе морају створити услове за реализацију наставног програма кроз наставни процес како је то дефинисано самим програмом. Стручна већа за области предмета такође морају бити укључена како у реализацију, тако и у праћење самог наставног процеса.

VII ПРАЋЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА НАСТАВНОГ ПРОЦЕСА

Када се у школи реализује нови наставни програм, важно је формирати комисију за праћење како самог процеса реализације тако и резултата тог процеса – ученичких постигнућа. Истовремено пожељно је редовно састајање чланова одељенског већа у циљу размене информација, међусобне подршке и сарадње. Један члан одељенског већа, који је и члан школске комисије за праћење, мора бити задужен за вођење процеса примене. По природи то је у стручној школи најбоље да буде један од наставника стручних предмета (ако већ није и одељенски старешина) јер он има и најбољи увид у све аспекте наставног процеса у одељењу.

Да би процес и резултате рада ученика и наставника лакше пратили, пожељно је стварање базе података о свим учесницима у овом процесу. Редовним одржавањем ове базе омогућава се редовно праћење како на школском тако и на републичком нивоу. Она би омогућила и интервенције у раду наставника и ученика, када се за то укаже потреба, али и неопходну евалуацију самог наставног програма тј наставних садржаја.

База података може да буде смештена у једном рачунару, који се не користи у настави и који би се налазио на месту доступном свим наставницима одељенског већа, као и комисији за праћење процеса примене. У бази података треба да се нађу подаци о:

- ученицима који похађају наставу по новом програму (лични подаци; успех по предметима и класификационим периодима како појединачан тако и одељења у целини...);
- наставницима који реализују наставу у овом одељењу (лични професионални подаци; стручна усавршавања – претходна и планирана);
- школском распореду;
- социјалним партнерима уз чију помоћ се реализује наставни процес;
- наставним предметима и модулима (упитници за модуле, оперативни планови рада за реализацију модула; наставни материјали за учење; домаћи задаци; тестови ...)

VIII ПОВЕЗИВАЊЕ СА ПРЕДУЗЕЋИМА И ДРУГИМ СОЦИЈАЛНИМ ПАРТНЕРИМА

Наставни програми у стручном образовању делом се реализују у реалном свету рада (фабрике, радионице, болнице, предузећа, туристички објекти и слично.....) кроз практичну наставу или наставу у блоку или професионалну праксу. Сама ова чињеница намеће потребе успостављања јаких веза са одговарајућим социјалним партнерима, склапањем уговора о реализацији дела наставе.

Стручна школа мора стално ширити мрежу социјалних партнера јер пракса најчешће показује да је немогуће обезбедити реализацију дела наставе само у једном предузећу. Са друге стране пожељно је да ученик током школовања овај део наставе реализује код различитих послодаваца, како би стекао особину прилагођавања промењеним условима рада.

Социјално партнерство је неопходно и ради дефинисања даљег развоја школе, тј усаглашавање политике уписа са потребама локалне привреде тј локалних социјалних партнера.

Из свих ових разлога, неопходно је на почетку године обезбедити места за реализацију практичне наставе, а према задацима наставног програма. Социјални партнер мора бити детаљно упознат са новим наставним програмом и мора обезбедити несметану сарадњу својих инструктора (који са ученицима раде за време док се настава изводи у њиховим објектима) и наставника практичне наставе у школи. Они заједнички дефинишу план рада у складу са наставним програмом и дневним условима у предузећу. Оцењивање ученика је такође заједничко. Социјални партнер може и мора давати мишљење о наставном програму и у току саме примене, како би се овај део наставног програма могао стандардизовати при могућем редефинисању. Коначно, социјални партнери су чланови испитних комисија на завршном испиту или стручној матури.

Да би се обезбедила успешна реализација наставног процеса према новим програмима, нужно је одржати једнодневне семинаре за одељенска већа тј. за наставнике који ће радити по новим наставним програмима у свим огледним школама. Семинаре ће водити аутори наставних програма за сваки образовни профил.

План рада семинара мора бити такав да обезбеди и рад у групи (одељенском већу) и појединачно сваког наставника са аутором програма одређеног наставног предмета.

Да би се постигла јединствена структура ових семинара за сваки образовни профил потребно је прво обучити ауторе програма – предаваче како организовати рад током семинара у школи.

Школски семинари би се морали организовати из три дела:

- I Представљање наставног програма за сваки образовни профил који се реализује у школи (рад са одељенским већем)
 - Оквир за примену наставног програма у школској пракси;
 - Циљеви и исходи образовног профила;
 - Наставни план;
 - Организација наставе

- II Наставни предмети (рад по групама)
 - Наставни програм за дати предмет;
 - Израда оперативног плана рада за модул/тему на основу документа;
 - Литература за наставнике и ученике;
 - Наставне методе;
 - Начини оцењивања;
 - Корелација са другим предметима.

- III Праћење огледа (рад са одељенским већем и школском комисијом за праћење огледа)
 - Праћење реализације огледног наставног програма;
 - Евалуациони упитници и анкетни листови;
 - База података огледног одељења.

Да би ови семинари били успешни, наставници би требало да су претходно упознати са званичним документом *Наставни програм огледа за образовни профил* и да су већ могли да прочитају програме својих предмета. На тај начин обезбедила би се делотворност семинара, јер би наставници али и организатори наставе у школи могли да препознају могућа питања и проблеме које би требало решити током рада на семинару.